

Olvassuk újra a klasszikusokat!

A modern francia fordítástudomány megalapítója: Georges Mounin (1910–1993)

Albert Sándor

Bevezetés

„A fordítás ellen felhozható összes érv összefoglalható ebben az egyben: a fordítás nem az eredeti. Mégis, miközben az emberek továbbra is fordítanak minden elméleti megfontolás ellenére [...], a fordítás problémáját állandóan újra és újra felvetik. Úgy tűnik, békésen megfér egymás mellett az elmélet, amelyre állandóan hivatkozás történik, de amelyben maguk az elméletírók sem hisznek igazán, és a gyakorlat, amely szinte tudomást sem vesz az elméletről”. Ezeket a mondatokat egy Georges Mounin nevű francia nyelvész és szemiotikus írta le negyvenöt évvel ezelőtt *A szép hűtlenek* című könyvének elején (Mounin 1955: 7), s megállapításai mára szinte semmit sem vesztek aktualitásukból. Ilyen látónoki képességekkel nincsen mindenki megáldva. Ezért érdemes kicsit közelebbről megvizsgálnunk azt a szerzőt, aki az ötvenes évek közepén ilyen jól leírta a fordítás elméletének és gyakorlatának viszonyát, de hogy még pontosabban ki tudjuk jelölni az őt megillető helyet a fordítástudomány történetében, előzőleg nem árt röviden felvázolnunk azt a szellemi közeget, tudományos hátteret, amely a fordítást és a nyelvészetet jellemezte 1963-ban, abban az évben, amikor a párizsi Gallimard Kiadónál megjelenik Georges Mounin könyve, a *Les problèmes théoriques de la traduction*.

1963-ban fénykorát éli a strukturalista, a transzformációs, a funkcionális és a kontrasztív nyelvészet. Chomsky *Aspects...*-jének és generatív elméletének megjelenéséig még két évet kell várunk, a fordítás elméleti hátterét ebben az időben még nem annyira a nyelvészet, hanem az irodalomtudomány és főleg az összehasonlító (komparatív) stilsztika képezi. Franciaországban sorra jelennek meg a különböző összehasonlító stilsztikák, amelyek alcímükben a fordítási segédkönyv („méthode de traduction”) megjelölést tartalmazzák. Ezen összehasonlító stilsztikák közül talán a legismertebb Jean-Paul Vinay és Jean Darbelnet többször is kiadott és több nyelvre is lefordított francia-angol összehasonlító stilsztikája (Vinay & Darbelnet 1958), amelyet néhány évvel később Alfred Malblanc valamivel alacsonyabb tudományos színvonalat képviselő francia-német összehasonlító stilsztikája követ (Malblanc 1961). Ami a fordítást illeti, 1961-ben Rudolf W. Jümpel már felveti egy nyelvészeti alapú fordításelmélet megkonstruálásának lehetőségét és megfigyel bizonyos szabályszerűségeket a fordítás folyamatában, E. A. Nida *Towards a Science of Translating* című könyve azonban majd csak egy évvel később, John Catford *A Linguistic Theory of Translation*je pedig 1965-ben jelenik meg.

Mindez jól bizonyítja, hogy a fordításelmélettel foglalkozó kutatók egy része felismerte: a fordítás számára nem nyújthat biztos elméleti hátteret a bizony-

talán státusú és számtalan szubjektív összetevőt tartalmazó stilisztika, és szerettek volna túllépni a két nyelv rendszeres összevetését célul tűző kontrasztív nyelvészeti leírásokon is. Egyre sürgetőbbé vált a fordítás elméleti alapjainak lerakása, hiszen – ahogy Dominique Aury írja Mounin könyvének előszavában – „ha egy mesterséget csak ösztönösen gyakorlunk, nem lehet róla tiszta képünk”. A fordítás elméleti alapjainak lerakását maga Georges Mounin is szükségesnek tartja: „Lehetetlenség a fordítást még ma is a kézművesség mester-ségbeli empirizmusának a szintjén tartani” (Mounin 1963: 8). Nyilvánvalóan nem pusztá véletlen, hogy a kutatók a 60-as években a fordítás elméleti alapjainak lerakásához éppen a nyelvészet felé fordultak. „Georges Mounin kétségkívül az első modern európai szerző, aki kísérletet tett arra, hogy a nyelvészet alapján dolgozzon ki elméleti keretet a fordítás számára, és óvatos címválasztása jól tükrözi, mennyire tudatában volt a vállalkozás roppant nagyságának” (Sager 1995: 88). Mounin azonban még ennél is tovább lépett, és – amint majd látni fogjuk – a nyelvészeti szempontok mellett a fordítás társadalmi és (szocio)kulturális aspektusaira is ráirányította a figyelmet.

1.1. Georges Mounin, a nyelvész, szemiotikus és traduktológus

A modern francia fordításelmélet megalapítója és talán leggyakrabban idézett szerzője, Georges Mounin 1910-ben született a Seine-Maritime megyei Vieux-Rouen-sur-Bresle-ben, munkáscsaládban. Eredeti neve Louis Julien Leboucher volt, 1943-ban változtatott nevet a Vichy-kormány cenzúrája miatt. Részt vett az ellenállási mozgalomban, 1980-ig a Francia Kommunista Párt tagja volt. Tanulmányait Rouenban és Párizsban végezte, doktori fokozatot is itt szerzett. 1930 és 1938 között előbb Port-Said francia középiskolájában, majd különböző általános és középiskolákban tanított. 1946-tól 1958-ig az Aix-en-Provence-i tanárképző főiskolán dolgozott, 1958-tól 1961-ig pedig a leghíresebb párizsi kutatóintézet, a Centre National de la Recherche Scientifique kutatójaként tevékenykedett. 1961-ben visszatér az oktatómunkához, az Aix-en-Provence-i egyetemen az általános nyelvészet, a stilisztika és a szemiotika professzora, ebben a délfraancia városban él és dolgozik halálig. 1980-ban a holland királyi bölcsészeti akadémia külföldi tagjává választják. 1993-ban hunyt el, a *La linguistique* című folyóirat még abban az évben különszámot jelentetett meg, amely tartalmazza Mounin életútját és írásainak teljes bibliográfiáját, munkásságát számos francia és külföldi szerző méltatta (Schogt 1993, Tatilon 1993, Sager 1995). A *Who is Who* lexikon francia kiadása nem nyelvészként vagy szemiotikusként említi, hanem az igen megtisztelő „homme de lettres” (íróember, irodalmár) címet illeszti a neve mögé. Több mint húsz könyve jelent meg a nyelvészet, a szemiotika, a poétika és a fordítás témaköréből. Könyvet írt René Char-ról (*Avez-vous lu Char?* 1946), Machiavelliről (*Machiavel*, 1958), Saussure-ről (*Saussure*, 1968), az általános nyelvészetről (*Clef pour la linguistique*, 1968), a nyelvészet történetéről (*Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, 1967), a költői közlésformákról (*La communication poétique*, 1969), a jelentés problémáiról (*Clef pour la sémantique*, 1972), a nyelvészet és a filozófia viszonyáról (*Linguistique et philosophie*, 1975), a nyelvészet és a fordítás összefüggéseiről

(*Linguistique et traduction*, 1976), összeállított egy nyelvészeti szakterminusokat tartalmazó kézikönyvet (*Dictionnaire de la linguistique*, 1974), ő írta a „fordítás” szócikket különböző kézikönyvekben, lexikonokban és enciklopédiákban, köztük a *La linguistique: guide alphabétique*-ben (1966), az *Encyclopedia Fabbri*-ban (1971), az *Encyclopaedia Universalis*-ban (1972) és a *Grand Larousse de la langue française*-ban (1977), emellett számtalan cikkben, recenzióban és vitában fejtegette ki nézeteit irodalomról, kommunikációról, kultúráról, poétikáról, szemiotikáról, nyelvészetről és nyelvtanításról. A nagyközönség és a szakma szerte a világon mégis leginkább a fordítással kapcsolatos könyveiről ismeri: a szép hűtlenekről írott könyve (*Les belles infidèles*, 1955), főleg pedig a fordítás elméleti kérdéseiről szóló műve, a doktori disszertációjára épülő *Les problèmes théoriques de la traduction* szinte az egész világon ismertté tették nevét. Ez utóbbi művét 1971-ben spanyol, 1975-ben (Braziliában) portugál, 1980-ban japán, 1984-ben pedig görög fordításban is kiadták; „Világkép és fordítás” című negyedik része magyarul is olvasható (Bart & Klaudy 1980: 40–67). A nagy hírű hágai Mouton kiadó jelentette meg a gépi fordítással foglalkozó könyvét (Mounin 1964). Talán kevesen tudják, hogy Georges Mounin nemcsak írt a fordításról, hanem maga is fordított, főleg olasz szerzőket: Franciaországban Dante, Petrarca, Machiavelli, Montale, Verga és Jacopone da Todi műveinek elismert fordítójaként tartják számon (Ballard 1986: 138).

1.2. A fordításelmélet „nullfoka”, a „*Les problèmes théoriques de la traduction*”

A továbbiakban Mounin legismertebb művével, az 1963-ban megjelent *Les problèmes théoriques de la traduction*-nal foglalkozunk, az ebben kifejtett gondolatokat mutatjuk be röviden.

A mű hat részből áll, ezek összesen 15 fejezetre oszlanak. Az első két részben Mounin azt vizsgálja, milyen viszony áll fenn a fordítás és a nyelvészet között. Felfogása szerint a fordítás (saussure-i terminológiával élve) a *parole* vagy (chomsky-i megfogalmazásban) a *performance* világához tartozik, míg a nyelvészet elsődleges kutatási területe a *langue*, vagyis különböző relációk absztrakt rendszere. A harmadik rész, amelyben Mounin a lexikának a fordításban játszott szerepével foglalkozik, egyfajta előkészítésként szolgál a kutatás következő nagy területéhez (amelyeket a negyedik és ötödik részben elemez alaposabban), nevezetesen a nyelv és társadalom közötti viszony általános kérdéséhez, amely érdekes módon hol a fordíthatóság, hol a fordíthatatlanság mellett szolgáltat érveket. A könyv hatodik részében Mounin ismét visszatér a nyelvészethez, és újra szemügyre veszi a szintaxis szerepét korábbi érvelésének fő irányai mentén. A könyvet konklúzió zárja, a csaknem száz tételből álló bibliográfia pedig jól tükrözi, milyen széles körű a szerző érdeklődése és tájékozottsága.

Vizsgáljuk meg részletesebben az egyes fő részeket. Az első rész (címe: „Nyelvészet és fordítás”) két fejezetből áll: „A fordítás mint a nyelvek közötti érintkezés” és „A fordítási művelet tudományos vizsgálata vajon a nyelvészet része-e?”. Ezekben Mounin a fordítást a nyelvek közötti érintkezésnek írja le. Ilyen megközelítésben a fordítás a kétnyelvűség egyik különleges formája („un fait de

bilinguisme très spécial”), éppen ezért a nyelvészetnek kell foglalkoznia kutatásával: a nyelvészetnek kell elméleti alapként szolgálnia a fordítás számára. A nyelvészetet azonban fel lehet használni arra, hogy segítségével azonosítani lehessen bizonyos, rendszeresen visszatérő fordítási problémákat. A gépi fordítás iránti megnövekedett érdeklődés is kikényszeríti a nyelvészet mélyreható tanulmányozását a fordításban, a fordítás gyakorlata pedig folyamatos elméleti kihívást jelent a modern nyelvészet számára, amelynek alapvető feltevése az, hogy a fordítás lehetetlenség. Ezért a nyelvészet felhasználása a fordítás tanulmányozásában alkalmas arra, hogy még egyszer felülvizsgáljuk mindkét tudományterület feltevéseit. Mounin arra a következtetésre jut, hogy sem a strukturális vagy funkcionális nyelvészet eredményeit, sem a fordítók tényleges gyakorlatát nem lehet figyelmen kívül hagyni a fordítás elméleti alapjainak megteremtésekor. Ezután felveti a kérdést, hogy a fordítás tudományos vizsgálata a nyelvészet feladata-e, és arra az eredményre jut, hogy bár a fordítás különböző diszciplínák metszéspontjában helyezkedik el (mint a logika, a nyelvészet, a pszichológia és a didaktika), e diszciplínák közül egyik sem tarthat igényt arra, hogy kizárólag ő szolgáltasson elméleti alapot a fordítás számára.

A második rész (címe: „A nyelvészeti akadályok”) három fejezetből áll. Ezekben Mounin bemutatja a különböző nyelvelméletek jelentéssel és kultúrával foglalkozó összetevőit, amelyek elméleti akadályát képezhetik a fordítás tudományos vizsgálatának. Ismét megvizsgálja Saussure jelentéssel kapcsolatos felfogását, nevezetesen hogy egy nyelvi jel értékét teljesen meghatározza az adott rendszeren belüli többi jel értéke, és elutasítja a fordítás szempontjából. Érvelése szerint ha egy jel jelentése nem egyéb, mint az adott rendszeren belül a jelnek tulajdonított érték, akkor nincs mód a különböző rendszerek jeleinek összehasonlítására, sem pedig az egyes nyelvközösségek közötti kommunikációra. Ezután áttekinti a *nyelvi relativitás* kérdését. Elveti azt a Whorf és más nyelvészek által képviselt nézetet, amely szerint minden egyes nyelv gyökeresen eltérő módon strukturálja a valóságot, hiszen a jelentés és a valóság ilyen megközelítése elméleti szinten kizárná a fordításnak magát a lehetőségét is. A fordítás elméletének abból kell kiindulnia, hogy minden egyes nyelv a kommunikáció eszköze, általa az emberi tapasztalat más és más módon elemződik az egyes nyelvközösségeken belül. Ez azonban nemhogy tagadja a fordítás lehetőségét, hanem éppen ellenkezőleg: a fordítás az „ekvivalencia” fogalmán keresztül kiválóan képes kezelni azt a tényt, hogy a nyelv a különböző nyelveket beszélő egyedek számára végtelenül sokféle módon kínálja fel a megfigyelt valóság leképezésének és látásának lehetőségét.

A harmadik részben (címe: „Lexika és fordítás”) még mindig a jelentés problematikája áll Mounin figyelmének középpontjában. A könyv e legfontosabb részének hat fejezetében elsősorban az a kérdés foglalkoztatja, vajon melyek lehetnek a jelentés minimális egységei. A Hjelmslev és Prieto műveiből ismert szemantikai mező fogalmából kiindulva jut el a definíció, a terminológia és a dekontextualizált szójelentések területéig, s ez megfelelő elméleti alapot biztosít számára ahhoz, hogy akár nyelvtől független jelentésegységeket is azonosítani tudjon. Az ilyen egységek adnak biztos támpontot a fordítás lehetőségére számára. Ezután Mounin a konnotációk részletes elemzésébe kezd,

és a konnotációs jelentéseket szembeállítja a referenciális jelentéssel. Fejtegetéseit azzal zárja, hogy a jelentés olyan összetett fogalom, amely messze túllép a nyelvészet keretein.

Miután megvizsgálta a fordítás lehetőségessége ellen felhozható összes nyelvészeti érvet, a mű negyedik részében (címe: „Világkép és fordítás”) elemzés alá veszi a fordítás viszonylagos lehetőségességét a *nyelvi univerzálék* mélyreható vizsgálatán keresztül. Az ötödik részben ismét visszatér a civilizációk sokfélesége és a fordítás közötti konfliktus elemzéséhez, amelyet megpróbál feloldani. „Az etnográfia [már] fordítás” és „A filológia [már] fordítás” fejezetcímeken keresztül azt akarja érzékeltetni, hogy a társadalmak és a nyelvek diakrón és szinkrón összehasonlító vizsgálata képes ellátni minket azokkal az elméleti eszközökkel, amelyek megteremthetik a köztük lévő fordítás lehetőségét. A kötet „Szintaxis és fordítás” című zárófejezetében Mounin ismét olyan univerzálék után kutat, amelyek elméleti alapot szolgáltatathatnának a fordítás számára, és ezeket a logikában, az axiomatikus nyelvészetben, a szemantikában és végül Chomsky 1957-es *Syntactic Structures* című könyvében véli megtalálni. A könyv a fordítás és a fordíthatóság relativista természetéről szóló eszmefuttatással zárul. Úgy vélekedik, hogy bármely két nyelv alapegységei (legyenek azok fonémák, monémák vagy szintaktikai egységek) elméleti szinten nem felelnek meg egymásnak (Mounin ezt nem mondja így ki, de itt nyilvánvalóan a „langue”, a kód szintjén felállítható formális megfelelésekről van szó, amit két évvel később John Catford fog majd részletesebben kifejteni és szembeállítani a szöveg szintű ekvivalenciával.) A kommunikáció azonban – és ezáltal a fordítás – mégis lehetséges, ha arra a közös helyzetre vonatkoztatjuk, amelyben a beszélő és a hallgató, illetve a szerző és a fordító osztozik. Konklúziója többé-kevésbé megegyezik a Vinay & Darbelnet (1958) szerzőpáros végkövetkeztetésével: arra az örök kérdésre, hogy a fordítás alapvetően művészet-e vagy tudomány, ő is azt a választ adja, hogy a fordítás művészet, de olyan művészet, amelynek alapját egy tudomány, mégpedig a nyelvtudomány képezi.

2. 1. A mű utóélete

Georges Mounin könyve hosszú időn át szinte kötelezően ott szerepelt minden, a fordítás elméleti vagy pedagógiai problémáival foglalkozó könyv, cikk vagy tanulmány bibliográfiájában. Robert Larose kanadai szerző *Modern fordításelméletek* című könyvében csaknem harminc helyen hivatkozik rá, gondolatai bemutatásának negyven oldalt szentel (Larose 1989: 33–74). Furcsa módon azonban az angolszász szerzők körében Mounin és műve még ma is szinte teljesen ismeretlen. *Contemporary Translation Theories* című könyvében Edwin Gentzler meg sem említi Mounin nevét, és könyve hiányzik a többszáz tételt tartalmazó, igen alapos bibliográfiából is. Angol és német nyelvre mindezt nem fordították le. De nemcsak az angol szerzők hagyják figyelmen kívül, nem szerepel egy sor, a fordítástudomány alapművének számító könyv bibliográfiájában sem (Sager 1995: 87). Méltatlan támadások is érték. 1979-ben Jean-René Ladmiral *Traduire: théorèmes pour la traduction* című könyvében szokatlanul kemény kritikával illeti: a *Les problèmes...*-et „didaktikus általános nyelvés-

szeti bevezetésnek” nevezi, amelyben „soha sehol a legcsekélyebb utalás sem történik a fordítás gyakorlatára”; kifogásolja továbbá, hogy szerzője – anélkül, hogy tulajdonképpen értené – szolgai módon átveszi „a pszichologizáló behaviorizmust”, amellelt „mélységesen félreérti a nyelviség specifikumát”, a konnotáció fogalmát „a stilisztika zavaros vizeiben keresgéli” stb. (Ladmiral 1979: 174, 182). Szemére veti, hogy könyve visszalépés a nyolc évvel korábban megjelent *Szép hűtlenekhez* képest, amelyben sokkal több szó esik a fordítás gyakorlatáról, és amelyen meglátszik, hogy szerzőjének van fordítói tapasztalata. Talán érezte, hogy ez a kemény bíráló igazságtalan volt, ezért egy két évvel későbbi tanulmányában J.-R. Ladmiral már békülékenyebb hangot üt meg, és saját maga helyezi el Georges Mounin munkásságát a fordítástudomány fejlődésében. Miközben többször is hangsúlyozza, milyen nagyra becsüli a *Szép hűtleneket*, addig a *Les problèmes...*-et – Roland Barthes-ot parafrázálva – „a fordításelmélet nullfokának” nevezi, amely egyfajta alap, viszonyítási pont lehet csak a további kutatás számára, az új eredményeket pedig e műhöz mérten, hozzá viszonyítva, a tőle való távolság alapján lehet és kell megítélnünk (Ladmiral & Meschonnic 1981: 14). Talán kissé meglepő, hogy az őt ért kemény bírálatot – bár megtehetné – Mounin nem utasítja vissza, sőt Ladmiral sokszor igazságtalanul bántó hangnemét furcsa módon „barátinak” nevezi (Mounin 1986: 36).

2.2. A gondolatok utóélete

Pontosan 37 év telt el a *Les problèmes...* megjelenése óta, jelentőségét az akkori tudományos eredmények fényében kell megítélnünk. „Mounin látszólag nem csinál mást, mint felvet néhányat a fordítás során felmerülő problémák közül és szemügyre veszi a különböző tudományterületek hozzájárulását ezekhez, de eközben sorra rákérdez azoknak az érveknek az érvényességére, amelyek akadályt képeznek a fordítás tudományos vizsgálata számára. Mounin könyvének legfőbb érdeme megjelenésekor és most is abban rejlik, hogy kitérít a látóköreinket a fordításról való gondolkodás során. [...] Ilyen értelemben jelentős mértékben hozzájárult a még ma is hiányzó fordításelmélet létrehozásához” (Sager 1995: 91). A könyv egyik fő érdeme, hogy pontos képet ad az akkori francia nyelvészeti gondolkodásmódról és felhívja a figyelmet olyan tudósok munkáira, mint E. Benveniste, E. Buysens, A. Martinet vagy L. J. Prieto. Természetesen ma már másként gondolkodunk a fordításról és a nyelvészetről is, ezért igazságtalanság lenne számon kérni a szerzőtől, miért nevezi „a fordítás elméleti problémáinak” az olyan kérdéseket, amelyek nem annyira a fordítás, mint inkább az általános nyelvészet, a szemantika, a szemiotika, a szociológia, a pszichológia, az etnológia, a kulturális antropológia és a filozófia kérdései, miért nem foglalkozik többet a fordítás gyakorlatával, miért használja a „probléma” szót némileg önkényesen és *a priori* módon, miért hagyja ennyire figyelmen kívül a *szöveg* vizsgálatát és a fordító tevékenységét stb. Vannak alapművek, amelyek akkor is érdekesek, izgalmasak maradnak, ha a bennük leírt gondolatok esetleg vesztek aktualitásukból, ha ma már mások a kutatás fő irányai, szemléletei és hangsúlyai. Mounin gondolatai kétségkívül termékenyí-

tőleg hatottak a fordítás elméleti alapjai után kutató szakemberek munkásságára. Akit a fordítás elméleti kérdései érdekelnek – legyen az gyakorló fordító, nyelvész vagy nyelvtanár –, az e mű elolvasását ma sem kerülheti meg. Tudjuk, a fordítás tudománya vagy elmélete – ha egyáltalán van ilyen – ma más, mint amilyen 37 évvel ezelőtt volt. De meggyőződésünk: ma egészen biztosan nem ilyen lenne, ha nem születettek volna meg a hatvanas évek közepén azok a művek (köztük Georges Mounin könyvei), amelyek a nyelvészetre építve próbáltak tudományos alapot biztosítani a fordítás (elmélete) számára.

Irodalom

- Ballard, M. 1986. *La traduction. De la théorie à la didactique*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Bart I. & Klaudy K. (szerk.) 1980. *Fordításelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Catford, J. C. 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Gentzler, E. 1993. *Contemporary Translation Theories*. London and New York: Routledge.
- Jumpelt, R. W. 1961. *Die Übersetzung naturwissenschaftlicher und technischer Texte*. Berlin: Langenscheidt.
- Ladmiral, J.-R. 1979. *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Payot.
- Ladmiral, J.-R. & Meschonnic, H. (éds.) 1981. La traduction. Numéro spécial de la revue *Langue Française*, No. 51., Larousse, Paris, 1981.
- Larose, R. 1989. *Théories contemporaines de la traduction*. Québec: Sillery.
- Malblanc, A. 1961. *Stylistique comparée du français et de l'allemand*. Paris: Didier.
- Mounin, G. 1955. *Les belles infidèles*. Paris: Cahiers du Sud.
- Mounin, G. 1963. *Les problèmes théoriques de la traduction*. Paris: Gallimard.
- Mounin, G. 1964. *La machine à traduire: histoire des problèmes linguistiques*. The Hague: Mouton.
- Mounin, G. 1976. *Linguistique et traduction*. Bruxelles: Dessart & Mardaga.
- Mounin, G. 1986. Pour une pédagogie de la traduction. In: Ballard 1986, 29–37.
- Sager, J. 1995. The Dawn of a Modern Theory of Translation. *The Translator*. Vol. 1. Number 1. (1995), 87–92.
- Schogt, H. & Tatilon, C. 1993. Georges Mounin: la traduction sans fard. *La linguistique*, No. 29., 69–77.
- Tatilon, C. 1993. In memoriam: Georges Mounin (1910-1993). *Traduction, Terminologie, Rédaction (TTR)*, No. 6: 7.
- Vinay, J.-P. & Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.